

Wybrane kwestie organizacji nauczania religii w szkołach publicznych

Selected Legal Issues concerning the Organization of State School Religious Education

Słowa kluczowe: nauczanie religii, katecheza, etyka, nauczyciel, Konstytucja, Konkordat.

Key words: religious education, catechizing, ethics, teacher, constitution, concordat.

Streszczenie:

Niemal 30 lat funkcjonowania nauczania religii w systemie szkolnictwa publicznego wydaje się wystarczającym okresem, aby dokonać swoistych podsumowań i pokusić się o próbę oceny funkcjonowania modelu obowiązującego w Polsce. Zakres podsumowania i oceny będzie się ograniczał, co do zasady, do obecności nauczania religii katolickiej w systemie szkolnictwa publicznego. Zmiany w systemie nauczania religii jako kwestia światopoglądowa i przez to szczególnie wrażliwa są raczej przedmiotem decyzji politycznych niż merytorycznej oceny, a obecna sytuacja na arenie politycznej – jak już wspomniano powyżej - decyzjom merytorycznym w tym względzie szczególnie nie sprzyja.

Abstract:

Nearly 30 years of the religious instruction in the state school system seems to be sufficient time to try to summarize and attempt an evaluation of the functioning of the Polish model. The scope of this summary and evaluation shall be limited to, broadly speaking, the presence of the Catholic religious

¹ Agnieszka Filak LL.M., dyrektor Biura Konsystorza Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w RP; członek Komisji ds. reformy prawa kościelnego przy Biskupie Kościoła oraz Komisji prawa KER w RP.

instruction in the state school system. Any changes in the system of religious instruction are, due to their nature as questions pertaining to worldview and therefore especially sensitive, subject to mostly political and not content-related decisions. And the present political situation is, as mentioned above, especially unfavorable toward content-related discussion in that regard.

Wstęp

Z początkiem lat 90. ubiegłego wieku, po 30 latach nieobecności, nauczanie religii powróciło do szkół publicznych. Już sam ten fakt wzbudzał kontrowersje, jako że powrót przedmiotu nastąpił na mocy Instrukcji ministerialnej, a następnie szereg kwestii związanych z nauczaniem tego przedmiotu był regulowany na mocy rozporządzenia (a więc aktu nie posiadającego rangi ustawowej). Wątpliwości co do konstytucyjności nauczania religii zostały definitywnie usunięte z chwilą wejścia w życie Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Obecnie postawy prawne nauczania religii można wyprowadzić z Konstytucji RP, szeregu aktów prawa międzynarodowego i krajowego, w tym: Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z 1993 r., ustawy o systemie oświaty z 1991 r. oraz rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 1992 r.

Okres niemal 30 lat od powrotu nauczania religii do szkół publicznych zdaje się wystarczający, aby podjąć próbę analizy i ewaluacji modelu nauczania religii w szkołach publicznych. Autorka z racji charakteru niniejszego artykułu skoncentruje się przede wszystkim na systemie nauczania religii Kościoła Rzymskokatolickiego, o innych Kościołach i związkach wyznaniowych wspominając jedynie marginalnie. Również zagadnienie nauczania etyki zostanie przedstawione jedynie w kontekście różnic w stosunku do nauczania religii.

Podstawy prawne i organizacja nauczania religii w szkołach publicznych

Powrót nauczania religii do szkół publicznych po 1990 roku

Kwestia powrotu nauczania religii do szkół publicznych stanowiła przedmiot dyskusji niemal od początku przemian ustrojowych zapoczątkowanych w roku 1989. W szczególności analizowano możliwe modele organizacji i finansowania nauczania religii włączonej do powszechnego systemu edukacji.

Na skutek decyzji Komisji Wspólnej Episkopatu Polski oraz Rządu, która zapadła 3 sierpnia 1990 r., Minister Edukacji Narodowej wydał Instrukcję MEN dotyczącą powrotu nauki religii do szkoły w roku szkolnym 1990/91, w związku z którą 1 września 1990 roku nauka religii powróciła do szkół. Instrukcja miała obowiązywać przez jeden rok, jednakże na mocy Decyzji nr 25 z dnia 31 sierpnia 1991 roku Ministra Edukacji Narodowej przedłużono jej obowiązywanie do momentu przyjęcia ustawy o systemie oświaty (por. Łabendowicz 2001, 10).

Ustawa o systemie oświaty została przyjęta 7 września 1991 r. Na mocy art. 12 ustawy do wszystkich szkół państwowych – zarówno podstawowych, jak i ponadpodstawowych – wprowadzono nauczanie religii. Model nauczania został oparty o system fakultatywny, a więc w zajęciach mieli uczestniczyć wszyscy uczniowie, których rodzice lub oni sami, po osiągnięciu pełnoletności, wyrazili taką wolę.

Szczegółowe warunki i sposób wykonywania obowiązku organizacji nauczania religii określało rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 roku w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych². Rozporządzenie to w istotnej mierze powtarzało zapisy Instrukcji, równocześnie zawierając odmienne zapisy, które dotyczyły:

² Rozporządzenie MEN z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych, Dz.U. z 1992 r. Nr 36 poz. 390.

- dolnej granicy liczebności grupy, która może pobierać lekcje religii (7 osób);
- możliwości organizacji grup międzyszkolnych dla Kościołów i związków wyznaniowych, które wyrażają takie życzenie;
- umieszczania oceny z religii na świadectwie szkolnym; ocena z religii pozostaje bez wpływu na fakt promocji do kolejnej klasy;
- możliwości zmniejszenia tygodniowego wymiaru godzin religii z 2 do 1, jednak wyłącznie za zgodą odpowiedniej władzy kościelnej i tylko w przypadku braku kadry.

Tadeusz Zieliński, Rzecznik Praw Obywatelskich, zaskarżył do Trybunału Konstytucyjnego postanowienia rozporządzenia odnośnie:

- nauczania etyki jako przedmiotu alternatywnego wobec religii;
- składania negatywnego oświadczenia woli przez osoby rezygnujące z nauki religii;
- trybu wypowiedzania stosunku pracy nauczycielom religii;
- wypłacania wynagrodzenia nauczycielom religii przez szkołę, tj. z budżetu państwa;
- nałożenia na nauczycieli religii obowiązku wypełniania dziennika szkolnego;
- uczestniczenia nauczycieli religii w pracach rad pedagogicznych;
- dopuszczenia umieszczania symboli religijnych na terenie szkoły;
- odmawiania modlitwy poza miejscem i czasem przeznaczonym na nauczanie religii (Pawlik 1995, 32).

Trybunał Konstytucyjny uznał za niezgodne z Konstytucją i przepisami ustaw 3 z 8 zaskarżonych przepisów rozporządzenia, w tym dotyczących rozwiązania stosunku pracy z nauczycielem religii w wyniku cofnięcia skierowania przez biskupa, obowiązkowego składania deklaracji o nieuczestniczeniu w lekcjach religii czy etyki lub też uczestniczeniu w nich w systemie pozaszkolnym oraz zasad umieszczania na świadectwie szkolnym ocen z religii i etyki w przypadkach, kiedy uczniowie

uczęszczają na te zajęcia poza szkołą, np. do punktu katechetycznego³. Przepisy uznane za niezgodne z Konstytucją lub przepisami ustaw, zgodnie z orzeczeniem TK, podlegały zmianie lub uchyleniu w terminie 3 miesięcy od przedłożenia orzeczenia Ministrowi Edukacji Narodowej.

Na skutek orzeczenia TK została dokonana nowelizacja rozporządzeniem z dnia 25 sierpnia 1993 r.⁴ Na jego mocy wprowadzono następujące zmiany⁵ :

- szkoła jest zobowiązana do zapewnienia opieki lub zajęć wychowawczych na czas trwania lekcji religii lub etyki uczniom, którzy nie biorą w nich udziału,
- cofnięcie skierowania do nauczania religii jest równoważne z utratą uprawnień do jej nauczania – nie skutkuje jednakże natychmiastowym rozwiązaniem stosunku pracy; na okres do końca roku szkolnego Kościół lub związek wyznaniowy może skierować do nauczania religii inną osobę, z tym zastrzeżeniem, że równocześnie pokrywa koszty z tym związane;
- ocena z religii lub etyki jest umieszczana na świadectwie na podstawie zaświadczenia katechety lub nauczyciela etyki, w przypadku, gdy uczniowie uczęszczają na zajęcia organizowane przez organy prowadzące szkoły zgodnie z postanowienia § 2 ust. 2-4 rozporządzenia.

W tym miejscu należy wspomnieć, że kwestia sposobu organizacji nauczania religii, regulowana na poziomie rozporządzenia, stanowiła przedmiot szerokiej dyskusji na temat konstytucyjności tego rozwiązania, jednak po uregulowaniu materii nauczania religii na poziomie Konstytucji, dalsze rozważania na ten temat wydają się bezzasadne.

³ Orzeczenie TK z dnia 20.04.1993 r., OTK 1993/I poz. 9, niepubl.

⁴ Dz.U. z 1993 r. Nr 83 poz. 390.

⁵ Por. § 1 rozporządzenia z dnia 25.08.1993 w sprawie zmiany rozporządzenia w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych, Dz.U. z 1993 r. Nr 83 poz. 390.

Podstawy prawne nauczania religii – przepisy obowiązujące

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku⁶, zawiera dwa przepisy odnoszące się wprost do problematyki nauczania religii – art. 53 i 48, które stanowią podstawę prawną do jej nauczania przez Kościoły i inne związki wyznaniowe. Nauczanie religii stanowi realizację prawa do wolności religijnej.

Wolność religijna – w rozumieniu przede wszystkim nauczania Soboru Watykańskiego II – związana jest z postrzeganiem człowieka jako osoby zdolnej do poznania prawdy obiektywnej, w tym religijnej a równocześnie zdolnej do dokonywania wyboru – przyjęciu bądź odrzuceniu owej prawdy (por. „Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae*.” nr 2). Jej źródło stanowi godność osoby ludzkiej. Istotne znaczenie ma fakt, że wolność religijna nie jest człowiekowi nadana ani przez państwo, ani przez Kościół, jednakże zarówno państwo, jak i Kościół jest zobowiązane do jej uznania i ochrony (por. Krukowski 2013, 119).

Istota wolności religijnej przejawia się w dwóch aspektach: wewnętrznym – wolności sumienia i zewnętrznym – wolności do uzewnętrzniania swoich poglądów zarówno prywatnie, jak i publicznie oraz wolności od przymusu zewnętrznego w zakresie ujawniania swoich przekonań. Ten zewnętrzny aspekt wolności religijnej jest chroniony prawem.

Wolność religijna w wymiarze zewnętrznym we współczesnej kulturze prawnej jest postrzegana w wymiarze pozytywnym – wolność uzewnętrzniania swoich poglądów religijnych i negatywnym – wolność od przymusu zewnętrznego, gdzie przymus zewnętrzny jest rozumiany jako pochodzący od osób, grup osób, czy też władzy publicznej.

Zgodnie z koncepcją przyjętą przez polskiego ustawodawcę do kręgu podmiotów wolności religijnej zaliczamy:

1. każdego człowieka – bez ograniczeń wynikających z takich okoliczności, jak narodowość, rasa, czy obywatelstwo; ustrojodawca

⁶ Dz.U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483.

nie przesądzają jednak jednoznacznie, czy jednostka, aby w pełni korzystać z wolności religijnej musi być pełnoletnia⁷. Termin „człowiek” zastąpił stosowane w Konstytucji 1952 r. pojęcie „obywatel” podkreślające ściśle powiązanie podmiotu praw z państwem;

2. rodzinę i rodziców⁸ oraz
3. Kościoły i inne wspólnoty religijne o uregulowanej sytuacji prawnej⁹.

Zakres podmiotowy i przedmiotowy wolności religijnej został określony w art. 53 ust. 2-7 poprzez opisany w nich katalog uprawnień. Wciąż nierozstrzygnięta przez doktrynę pozostaje kwestia, czy powyższe wyliczenie ma charakter enumeratywny, czy przykładowy. Ochrona konstytucyjna obejmuje zarówno pozytywny, jak i negatywny aspekt wolności religijnej. Wolność religijna w rozumieniu pozytywnym, zgodnie z art. 53 ust. 2, obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują. Nadto, zgodnie z wolą ustrojodawcy, rodzice mają prawo do zapewnienia swoim dzieciom wychowania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniami¹⁰ a Kościoły i związki wyznaniowe o uregulowanej sytuacji prawnej mogą

⁷ Wątpliwość ta wydaje się być uzasadniona w kontekście postanowień art. 48 ust. 1 Konstytucji RP, zwłaszcza, że art. 53 ust. 3 stanowi wprost, że po osiągnięciu pełnoletności uczeń samodzielnie decyduje o uczęszczaniu na lekcje religii.

⁸ W związku z tym, że brak jest konstytucyjnej definicji pojęcia „rodzice” przyjmuje się jego rozumienie stosowane w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym (por. Banaszak, komentarz do art. 53 pkt 12).

⁹ Tzn. zarejestrowany Kościół lub związek wyznaniowy posiadający osobowość prawną (por. Banaszak, komentarz do art. 53 pkt 13).

¹⁰ Art. 53 ust. 3 w zw. z art. 48 ust. 1.

nauczać religii w szkole¹¹. Wolność religijna w aspekcie negatywnym obejmuje zakaz:

1. zmuszania kogokolwiek przez kogokolwiek do uczestniczenia lub nieuczestniczenia w praktykach religijnych¹² oraz
2. zobowiązania przez organy władzy publicznej do ujawniania swojego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania¹³.

Bez najmniejszych wątpliwości można stwierdzić, że nauczanie religii stanowi formę uzewnętrznienia religii, stąd warto w tym miejscu wspomnieć, że może być ono ograniczone jedynie na mocy ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne dla ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób¹⁴.

Ponadto, nauczanie religii stanowi konsekwencje wspomnianego już art. 48, który stanowi, że:

Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Wychowanie to powinno uwzględnić stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania.

Prawo międzynarodowe

Kwestię wolności wyznawania religii, której przejawem jest również jej nauczanie reguluje przede wszystkim art. 18 Powszechnej Deklaracja Praw Człowieka z 1948 roku:

Każdy człowiek ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii; prawo to obejmuje wolność zmiany religii lub wiary oraz wolność głoszenia swej religii lub wiary, bądź indywidualnie, bądź wespół z innymi ludźmi, publicznie lub prywatnie poprzez nauczanie, praktykowanie, uprawianie kultu i praktyk religijnych („Powszechna Deklaracja Praw Człowieka”, art. 18).

Ponadto, art. 26, stanowi, że każdy człowiek ma prawo do nauki. Nauczanie powinno w swym zakresie uwzględniać całkowity rozwój

¹¹ Art. 53 ust. 4.

¹² Art. 53 ust. 6.

¹³ Art. 53 ust. 7.

¹⁴ Konstytucja RP, art. 31

człowieka oraz umacniać poszanowanie jego praw i podstawowych wolności. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka przyznaje prymat rodzicom w wyborze wykształcenia dla swoich dzieci (Warchałowski 1998, 29).

Zagadnienie wolności wyznawania religii podejmuje Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 roku, gdzie w art. 16 państwa-strony zobowiązują się do poszanowania wolności rodziców lub opiekunów prawnych w zapewnieniu swym dzieciom wychowania religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniem¹⁵.

Europejski system ochrony praw człowieka, zawiera również przepisy gwarantujące wolność religijną w zakresie nauczania. Artykuł 1 I Protokołu do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności stanowi, że:

...nikt nie może być pozbawiony prawa do nauki. Wykonując swoje funkcje w dziedzinie wychowania i nauczania, państwo uznaje prawo rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania zgodnie z własnymi przekonaniem religijnymi i filozoficznymi¹⁶.

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, w art. 10 ust. 1, stanowi:

...każdy ma prawo do swobody myśli, sumienia i religii. Prawo to obejmuje wolność do zmiany religii, bądź przekonania oraz swobodę manifestowania religii lub przekonania poprzez kult, nauczanie, praktykę i obrzędy religijne, czy to samotnie czy wspólnie z innymi, publicznie, bądź na osobności („Karta Praw Podstawowych UE” art. 10 ust. 1).

Swoboda tworzenia instytucji oświatowych według zasad demokratycznych oraz prawo rodziców do zapewnienia dzieciom wykształcenia i nauczania zgodnie z ich religijnymi, filozoficznymi i pedagogicznymi przekonaniem winny być uszanowane według zasad państwowych ustalających korzystanie z takich swobód i praw. [...] Unia winna szanować różnorodność kulturową, religijną i językową („Karta Praw Podstawowych UE” art. 22).

¹⁵ Dz.U. z 1977 r. Nr 38 poz. 167.

¹⁶ Dz.U. z 1995 r. Nr 38 poz. 167.

Potwierdzenie praw rodziców do wychowywania i nauczania swoich dzieci państwa europejskie wyraziły w art. 16 Deklaracji Podstawowych Praw i Wolności, przyjętej przez Parlament Europejski w 1989 r., zapewniając prawo rodzicom do kształtowania edukacji zgodnie z ich przekonaniami religijnymi i filozoficznymi.

Konkordat

Podstawy prawne nauczania religii katolickiej reguluje również konkordat z 28 lipca 1993 r.¹⁷ Zagadnienie nauczanie religii w szkołach publicznych Konkordat reguluje w art. 12:

Uznając prawo rodziców do religijnego wychowania dzieci oraz zasadę tolerancji, Państwo gwarantuje, że szkoły publiczne, podstawowe i ponadpodstawowe oraz przedszkola, prowadzone przez organy administracji państwowej i samorządowej, organizują zgodnie z wolą zainteresowanych naukę religii w ramach planu zajęć szkolnych i przed-szkolnych.

Zasady sformułowane w Konkordacie szczególnie widoczne są w kontekście następujących aspektów nauczania religii:

- uznaniu prawa rodziców do religijnego wychowania swoich dzieci,
- odwołaniu się do zasady tolerancji, a więc poszanowania praw człowieka i podstawowych swobód oraz wyeliminowania wszelkich form nietolerancji, czy dyskryminacji z powodów religijnych (zob. Krukowski, 1995, 196),
- gwarancji nauczania religii w szkołach publiczne podstawowych i ponadpodstawowych oraz przedszkolach – należy zwrócić uwagę, że konkordat rozszerza wykaz placówek, w których nauczana będzie religia o przedszkola (Warchałowski 1998, 114),
- nauczanie religii w szkole ma odbywać się zgodnie z wolą zainteresowanych, tj. rodziców lub opiekunów prawnych uczniów lub samych uczniów po osiągnięciu pełnoletniości (Warchałowski 1998, 196).

¹⁷ Dz.U. z 1998 r. Nr 51 poz. 318.

Art. 12 Konkordatu definiuje również kompetencje władzy publicznej i kościelnej w zakresie nauczania religii, programu i nauczycieli¹⁸:

- władza kościelna opracowuje program nauczania religii oraz podręczniki i podaje je do wiadomości kompetentnej władzy państwowej (art.12 ust. 2),
- nauczyciele religii muszą posiadać upoważnienie do nauczania tzw. *missio canonica*, od biskupa diecezjalnego (art. 12 ust. 3),
- kryteria wykształcenia pedagogicznego oraz forma i tryb uzupełnienia tego wykształcenia będą przedmiotem uzgodnień kompetentnych władz państwowych z Konferencją Episkopatu Polski (art. 12 ust. 3),
- nauczyciele religii podlegają władzy kościelnej w zakresie treści nauczania wychowywania religijnego, a w innych sprawach przepisom państwowym (art. 12 ust. 4),
- Kościół Katolicki ma prawo do swobodnego prowadzenia katechezy dla dorosłych łącznie z duszpasterstwem akademickim (art. 12 ust. 5).

Gwarancje ustawowe

Pierwszym aktem rangi ustawowej regulującym zagadnienie nauczania religii przez Kościoły i związki wyznaniowe jest ustawa z 17 maja 1989 roku o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, której art. 20 stanowi:

Kościoły i inne związki wyznaniowe mogą nauczać religii oraz wychowywać religijnie dzieci i młodzież, zgodnie z wyborem dokonany przez ich rodziców lub opiekunów prawnych¹⁹.

Zgodnie z ustępem 2 nauczanie religii dzieci i młodzieży zostało uznane za wewnętrzną sprawę Kościołów i innych związków wyznaniowych. Nauczanie religii organizowane zgodnie z programem ustalonym przez władze Kościoła lub innego związku wyznaniowego mogło być prowadzone tylko w punktach katechetycznych znajdujących się

¹⁸ Konkordat, art. 12 ust. 2-5.

¹⁹ Dz.U. 1989, Nr 20 poz. 155.

w kościołach, domach modlitwy i innych pomieszczeniach udostępnionych na ten cel przez osobę uprawnioną do dysponowania nimi. Po nowelizacji ustawy²⁰ dodano nowy ustęp – trzeci, zgodnie z którym nauczanie religii mogło odbywać się również w szkołach:

Nauczania religii uczniów szkół publicznych i wychowanków przedszkoli publicznych może odbywać się również w szkołach i przedszkolach na zasadach określonych w odrębnej ustawie²¹.

Podstawy prawne dla nauczania religii wyznacza art. 12 ustawy z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty²², zgodnie z którym w publicznych przedszkolach, szkołach podstawowych i gimnazjach organizuje się nauczanie religii na życzenie rodziców, w szkołach ponadgimnazjalnych na życzenie rodziców lub uczniów, z zastrzeżeniem, że po osiągnięciu pełnoletności o uczęszczaniu na lekcje religii decydują sami uczniowie.

Szczegółowe przepisy w odniesieniu do warunków i sposobu wykonywania przez szkoły nauczania religii zawiera rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez szkoły nauczania religii²³ (dalej: rozporządzenie MEN).

Organizacja nauczania religii w placówkach publicznych.

Rozporządzenie MEN powtarza zasadę, że lekcje religii są organizowane na życzenie osób zainteresowanych, a więc odpowiednio rodziców bądź samych uczniów. Oznacza to, że polski model nauczania religii zakłada pełną fakultatywność w tym zakresie, co należy uznać z konstytucyjnego punktu widzenia za rozwiązanie najlepsze (por. Pilich 2015).

Dla grup nie mniejszych niż 7 osób przedszkola i szkoły mają obowiązek zorganizowania lekcji religii; jeśli liczba chętnych jest mniejsza, zajęcia są organizowane w grupie międzyoddziałowej lub międzyklasowej²⁴.

²⁰ Zob. art. 101 ustawy o systemie oświaty, Dz.U. z 2016 r. poz. 1943.

²¹ Art. 20, ust. 3 ustawy o systemie oświaty, Dz.U. z 2016 r. poz. 1943.

²² Dz.U. z 2016 r. poz. 1943.

²³ Dz.U. z 1992 r. Nr 36 poz. 390.

²⁴ § 2 ust. 1 Rozporządzenia MEN.

Gdy w szkole lub przedszkolu wolę uczęszczania na religię danego wyznania zgłosi mniej niż 7 uczniów, organ prowadzący szkołę w porozumieniu z właściwym Kościołem lub związkiem wyznaniowym organizuje lekcje religii w grupie międzyszkolnej lub pozaszkolnym punkcie katechetycznym²⁵. Dopuszczalne jest nieodpłatne udostępnienie sal lekcyjnych na cele katechetyczne w dni wolne od zajęć, dla tych podmiotów wyznaniowych, które organizują zajęcia z religii poza systemem oświatowym²⁶.

Szkoła jest zobowiązana do organizacji zajęć wychowawczych dla uczniów, którzy nie uczęszczają na zajęcia z religii²⁷

Podstawy programowe oraz podręczniki opracowuje i zatwierdza właściwa władza Kościoła lub związku wyznaniowego (co w odniesieniu do Kościoła Katolickiego stanowi uznanie regulacji konkordatowych) i przedstawia Ministrowi Edukacji Narodowej do wiadomości²⁸.

Nauka religii w publicznych placówkach oświatowych wszystkich typów odbywa się w wymiarze 2 godzin lekcyjnych tygodniowo. Wymiar lekcji religii może zostać zmniejszony jedynie za zgodą biskupa diecezjalnego Kościoła Katolickiego (w odniesieniu do pozostałych Kościołów i związków wyznaniowych zgodę musi wyrazić odpowiednia władza zwierzchnia)²⁹.

Ocena z religii jest umieszcza na świadectwie szkolnym³⁰ – bez precyzowania jednak o jakie wyznanie chodzi, tak aby uniknąć jakiegokolwiek formy dyskryminacji; nie ma ona wpływu na fakt promocji do kolejnej klasy³¹. Wystawiana jest według skali ocen przyjętych dla danej klasy³². Jeśli uczniowie pobierają naukę w punktach międzyszkolnych lub

²⁵ § 2 ust. 2 Rozporządzenia MEN.

²⁶ § 2 ust. 5 Rozporządzenia MEN.

²⁷ § 3 ust. 3 Rozporządzenia MEN.

²⁸ § 4 Rozporządzenia MEN.

²⁹ § 8 Rozporządzenia MEN.

³⁰ § 9 ust. 1 Rozporządzenia MEN.

³¹ § 9 ust. 2 Rozporządzenia MEN.

³² § 9 ust. 3 Rozporządzenia MEN.

pozaszkolnych punktach katechetycznych, ocena na świadectwie jest umieszczana na oparciu o zaświadczenie katechety³³.

W tym kontekście należy również zwrócić uwagę na zagadnienie wliczania oceny z religii do średniej ocen. Przez kilkanaście lat od momentu powrotu nauczania religii do szkół praktyka w tym względzie była zróżnicowana, gdyż brak było jednoznacznych przepisów w tym względzie. Od roku szkolnego 2002/2003 ocena z religii nie mogła być wliczana do średniej ocen w związku z postanowieniami rozporządzenia MENiS z dnia 12 lutego 2002 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych³⁴.

Wreszcie na mocy rozporządzenia MEN z dnia 13 lipca 2007 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych³⁵ wprowadzono zasadę wliczania oceny z religii do średniej ocen. W ocenie A. Mezglewskiego takie podejście stanowi konsekwencję zasady równoprawnego traktowania religii jako przedmiotu szkolnego (Mezglewski 2009, 82). Implikacje tego faktu będą stanowiły przedmiot rozważań w części 3 niniejszego artykułu.

Status nauczycieli religii

Kwalifikacje

Zgodnie z art. 12 ust. 3 Konkordatu oraz § 6 rozporządzenia MEN kwalifikacje zawodowe nauczycieli religii określają właściwe władze Kościołów lub związków wyznaniowych w porozumieniu z ministrem edukacji narodowej. W odniesieniu do Kościoła Rzymskokatolickiego kwestię tę reguluje porozumienie pomiędzy Konferencją Episkopatu Polski oraz Ministrem Edukacji Narodowej z dnia 31 maja 2016 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych wymaganych od nauczycieli religii („Porozumienie pomiędzy Konferencją Episkopatu Polski oraz Ministrem

³³ § 9 ust. 4 Rozporządzenia MEN.

³⁴ Dz.U. z 2002 Nr 15 poz. 142.

³⁵ Dz.U. z 2007 Nr 130 poz. 906.

Edukacji Narodowej z 31.05.2016 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych wymaganych od nauczycieli religii” 2016; dalej: Porozumienie).

Kwalifikacje do zajmowania stanowiska nauczyciela religii w liceach ogólnokształcących i technikach, z wyjątkiem szkół specjalnych, posiada osoba, która:

1. ukończyła studia magisterskie na kierunku teologia w uczelni prowadzonej przez Kościół Katolicki albo w katolickim wydziale teologicznym uczelni publicznej oraz posiada przygotowanie pedagogiczne do nauczania religii lub
2. jest księdzem, który ukończył wyższe diecezjalne lub zakonne seminarium duchowne
3. i legitymuje się dyplomem lub zaświadczeniem ukończenia seminarium oraz posiada przygotowanie pedagogiczne do nauczania religii³⁶.

Kwalifikacje do zajmowania stanowiska nauczyciela religii w gimnazjach i zasadniczych szkołach zawodowych, z wyjątkiem szkół specjalnych, posiada osoba, która:

1. ma kwalifikacje określone w § 2 Porozumienia lub
2. ukończyła studia magisterskie na kierunku innym niż teologia, oraz posiada przygotowanie pedagogiczne do nauczania religii uzyskane w wyniku ukończenia teologiczno-katechetycznych studiów podyplomowych lub
3. jest alumnem wyższego seminarium duchownego po ukończeniu piątego roku studiów³⁷.

W szkołach podstawowych, z wyjątkiem specjalnych, uprawniona do nauczania religii posiada osoba, która ma kwalifikacje określone w § 2 lub 3 lub:

1. ukończyła studia pierwszego stopnia na kierunku teologia i uzyskała tytuł zawodowy licencjata w kolegium teologicznym albo

³⁶ § 2 Porozumienia.

³⁷ § 3 Porozumienia.

w uczelni prowadzonej przez Kościół katolicki albo w katolickim wydziale teologicznym uczelni publicznej oraz posiada przygotowanie pedagogiczne do nauczania religii lub

2. posiada dyplom ukończenia kolegium teologicznego oraz posiada przygotowanie pedagogiczne do nauczania religii lub
3. jest alumnem wyższego seminarium duchownego po ukończeniu czwartego roku studiów lub studentem wyższych studiów teologicznych po ukończeniu czwartego roku studiów³⁸.

Nauczycielem religii w przedszkolach, z wyjątkiem specjalnych, posiada osoba, która ma kwalifikacje określone w § 2, 3, 4 Porozumienia lub:

1. posiada dyplom ukończenia studiów wyższych w specjalności pedagogika religijna lub katechetyka, uzyskany w uczelni prowadzonej przez Kościół Katolicki albo w katolickim wydziale teologicznym uczelni publicznej oraz posiada przygotowanie pedagogiczne do nauczania religii lub
2. posiada dyplom ukończenia studiów wyższych w zakresie wychowania przedszkolnego lub wczesnoszkolnego oraz świadectwo ukończenia podyplomowych studiów katechezy przedszkolnej uzyskane w uczelni prowadzonej przez Kościół Katolicki albo w katolickim wydziale teologicznym uczelni publicznej³⁹.

Wreszcie, kwalifikacje do zajmowania stanowiska nauczyciela religii w przedszkolach i szkołach specjalnych posiada osoba spełniająca wymagania kwalifikacyjne dla danego typu szkoły, określone odpowiednio w § 2, 3, 4 lub 5 Porozumienia, która ponadto:

1. ukończyła studia wyższe na kierunku pedagogika specjalna w zakresie odpowiednim do niepełnosprawności uczniów lub ukończyła zakład kształcenia nauczycieli w specjalności odpowiedniej do niepełnosprawności uczniów lub

³⁸ § 4 Porozumienia.

³⁹ § 5 Porozumienia.

2. ukończyła studia podyplomowe lub kurs kwalifikacyjny z pedagogiki specjalnej w zakresie odpowiednim do niepełnosprawności uczniów⁴⁰.

Generalnie, poprzez kwalifikacje do nauczania religii należy rozumieć nabycie wiedzy i umiejętności z zakresu pedagogiki, psychologii, katechetyki i dydaktyki, nauczanych w powiązaniu z teologią w wymiarze nie mniejszym niż 270 godzin oraz odbycie pozytywnie ocenianych praktyk pedagogicznych w wymiarze nie mniejszym niż 150 godzin (Okońska 2006, 111).

Ciekawe stanowisko w kontekście kwalifikacji nauczycieli religii przedstawia Z. Iwański, który twierdzi, że od katechety – prefekta, siostry zakonnej czy katechety – osoby świeckiej wymaga się przede wszystkim świadectwa wiary. Istotna jest wiedza z zakresu teologii, pomocne wydają się przygotowanie pedagogiczne, ale jeśli nie ma potwierdzenia życiem, tego co się przekazuje słuchaczom, katecheza staje się mało skuteczna (Iwański 2001, 61).

Misja kanoniczna

Zgodnie z art. 12 ust. 3 Konkordatu „nauczyciele religii muszą posiadać upoważnienie (*missio canonica*) od biskupa diecezjalnego”. Przed szkole lub szkoła zatrudnia nauczyciela religii wyłącznie na podstawie imiennego, pisemnego skierowania do danego przedszkola lub szkoły, wydanego przez – w przypadku Kościoła Katolickiego – właściwego biskupa diecezjalnego.

Przepis ten przesądza, że faktyczny i niemal wyłączny wpływ na zatrudnienie nauczyciela religii ma Kościół lub związek wyznaniowy dezygnujący nauczyciela – w tym przypadku Kościół Katolicki. Przyjmuje się, że misja kanoniczna jest dokumentem potwierdzającym posiadanie kompetencji wystarczających do nauczania religii (Mezglewski 2009, 201). Stwierdzenie to znajduje potwierdzenie w komentarzu do Karty Nauczyciela, który stwierdza, że „skierowanie nauczyciela religii do

⁴⁰ § 6 Porozumienia.

danej szkoły zaświadcza jednocześnie o posiadaniu przez niego kwalifikacji do nauczania religii” (Barański, Rozwadowska-Skrzeczyńska, Szymańska 2016, art. 9, teza 5).

Wydawanie skierowania lub jego cofnięcie następuje na podstawie prawa wewnętrznego danego kościoła lub związku wyznaniowego. W przypadku Kościoła katolickiego zasady wydawania misji kanonicznej określa Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r.⁴¹ Możliwe jest również uszczegółowienie norm kodeksowych przez przepisy prawne wydane przez biskupa diecezjalnego (mające charakter prawa miejscowego), z tym zastrzeżeniem, że nie mogą one pozostawać w sprzeczności z normami kodeksowymi.

Art. 12 ust. 4 Konkordatu określa również kompetencje władzy kościelnej i publicznej w odniesieniu do nauczycieli religii. I tak: w sprawach treści nauczania i wychowania religijnego nauczyciele religii podlegają przepisom i zarządzeniom kościelnym, a w innych sprawach przepisom państwowym. Oznacza to w praktyce, że katecheci podlegają również państwowym przepisom oświatowym (Warchałowski 1998, 117).

Utrata misji kanonicznej, czy to na skutek jej cofnięcia, czy nieprzedłużenia jest równoznaczna z utratą kompetencji do nauczania religii. O cofnięciu misji kanonicznej, podobnie jak o jej wydaniu decyduje Kościół lub związek wyznaniowy.

Cofnięcie misji kanonicznej stanowi również wystarczające uzasadnienie do rozwiązania umowy z nauczycielem. Zagadnienie to będzie stanowiło przedmiot rozważań w części kolejnej.

Na okres pozostały do końca roku szkolnego Kościół lub inny związek wyznaniowy może skierować inną osobę do nauczania religii, z tym, że jednocześnie pokrywa on koszty z tym związane⁴².

⁴¹ Por. kan. 805 KPK.

⁴² § 5 Rozporządzenia MEN.

Awans zawodowy.

Skoro nauczyciele podlegają przepisom oświatowym, to regulują one również kwestię awansu zawodowego nauczycieli religii. Zagadnienie to regulują przepisy ustawy Karta Nauczyciela z dnia 26 stycznia 1982 r.⁴³ (dalej: KN). Nowelizacja ustawy – Karta Nauczyciela z 15 lipca 2004 wydłużyła ścieżkę awansu zawodowego nauczyciela wprowadzając obligatoryjne okresy pracy pomiędzy rozpoczęciem stażu na kolejny stopień awansu zawodowego, wprowadziła nowe uregulowania dotyczące terminu zmiany wysokości wynagrodzenia w czasie trwania stosunku pracy. Zgodnie z ustawą Kartą Nauczyciela ustala się następujące stopnie awansu zawodowego:

- nauczyciel stażysta
- nauczyciel kontraktowy
- nauczyciel mianowany
- nauczyciel dyplomowany⁴⁴.

Warunki zatrudnienia i wynagrodzenia.

Stosunek pracy z osobą posiadającą wymagane kwalifikacje i skierowanie do nauczania religii w placówce oświatowej jest nawiązywany na podstawie umowy o pracę na czas określony jednego roku szkolnego w celu odbycia stażu niezbędnego do uzyskania awansu na stopień nauczyciela kontraktowego⁴⁵. Nauczyciel kontraktowy jest zatrudniany w oparciu o stosunek pracy na podstawie umowy o pracę na czas nieokreślony⁴⁶. Stosunek pracy na podstawie mianowania jest nawiązywany z nauczycielem mianowanym i z nauczycielem dyplomowanym nawiązuje się na podstawie mianowania, o ile spełnia on następujące warunki:

- posiada obywatelstwo polskie, z tym, że wymóg ten nie dotyczy obywateli państwa członkowskiego Unii Europejskiej, Konfederacji Szwajcarskiej lub państwa członkowskiego Europejskiego

⁴³ Dz.U. z 2006, Nr 97 poz. 674 ze zm.

⁴⁴ Art. 9a ust. 1 KN.

⁴⁵ Art. 10 ust. 2 KN.

⁴⁶ Art. 10 ust. 4 KN.

Porozumienia o wolnym Handlu (EFTA) – strony umowy o europejskim Obszarze Gospodarczym;

- ma pełną zdolność do czynności prawnych i korzysta z praw publicznych;
- nie toczy się przeciwko niemu postępowanie karne lub dyscyplinarne lub postępowanie o ubezwłasnowolnienie;
- nie był karany za przestępstwo popełnione umyślnie;
- posiada kwalifikacje wymagane do zajmowania danego stanowiska;
- istnieją warunki do zatrudnienia nauczyciela w szkole w pełnym wymiarze zajęć na czas nieokreślony. Stosunek pracy nawiązany na podstawie umowy o pracę na czas nieokreślony przekształca się w stosunek pracy na podstawie mianowania z pierwszym dniem miesiąca kalendarzowego następujące po miesiącu, w którym nauczyciel uzyskał stopień nauczyciela mianowanego, o ile spełnia powyższe warunki⁴⁷.

Nauczyciel nabywa prawo do wynagrodzenia od dnia zatrudnienia.

Na wynagrodzenie nauczyciela składają się następujące elementy:

- wynagrodzenie zasadnicze;
- dodatki: za wysługę lat, motywacyjny, funkcyjny oraz za warunki pracy;
- wynagrodzenia za godziny ponadwymiarowe i godziny doraźnych zastępstw;
- nagrody i inne świadczenia wynikających ze stosunku pracy, z wyłączeniem świadczeń z zakładowego funduszu świadczeń socjalnych i dodatków socjalnych⁴⁸.

Na poziom wynagrodzenia zasadniczego wpływa stopień awansu zawodowego, posiadane kwalifikacje oraz wymiar zajęć obowiązkowych, a wysokość dodatków odpowiednio od okresu zatrudnienia, jakości

⁴⁷ Art. 10 ust. 5 KN.

⁴⁸ Art. 30 ust. 1 KN.

świadczonej pracy i wykonania dodatkowych zadań lub zajęć, powierzonego stanowiska lub sprawowanej funkcji oraz trudnych lub uciążliwych warunków pracy⁴⁹.

Nauczycielom przysługuje dodatek za wysługę lat, w wysokości 1% wynagrodzenia zasadniczego, za każdy rok pracy, wypłacony w okresach miesięcznych poczynając od czwartego roku pracy, z tym, że dodatek ten nie może przekroczyć 20% wynagrodzenia zasadniczego⁵⁰.

Rozwiązanie stosunku pracy

Utrata misji kanonicznej, czy to na skutek jej cofnięcia, czy nieprzedłużenia jest równoznaczna z utratą kompetencji do nauczania religii⁵¹. Fakt ten stanowi uzasadnienie rozwiązania umowy o pracę. O cofnięciu misji kanonicznej, podobnie jak o jej wydaniu decyduje Kościół lub związek wyznaniowy.

O cofnięciu skierowania właściwe władze powiadamiają dyrektora przedszkola lub szkoły oraz organ prowadzący. Na okres pozostały do końca roku szkolnego Kościół może skierować inną osobę do nauczania religii, z tym, że równocześnie pokrywa koszty z tym związane⁵².

Rozwiązanie stosunku pracy następuje z końcem tego miesiąca, w którym nastąpiło cofnięcie skierowania do nauczania religii.

Stosunek pracy z nauczycielem zatrudnionym na podstawie mianowania może ulec rozwiązaniu z następujących przyczyn:

- na wniosek nauczyciela;
- w razie czasowej niezdolności nauczyciela do pracy spowodowanej chorobą, jeżeli okres tej niezdolności przekracza 182 dni, przy czym do okresu niezdolności do pracy wlicza się również przypadające w tym okresie dni, w których w szkole, zgodnie z odrębnymi przepisami nie odbywają się zajęcia; w szczególności uzasadnionych wypadkach okres niezdolności do pracy może

⁴⁹ Art. 30 ust. 2 KN.

⁵⁰ Art. 33 ust.1 KN.

⁵¹ Art. 23 ust. 1 pkt. 6 KN.

⁵² § 5 ust. 2 Rozporządzenia MEN.

być przedłużony o kolejne 12 miesięcy, o ile nauczyciel uzyska prawo do świadczenia rehabilitacyjnego, o którym mowa w przepisach dotyczących świadczeń pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa, lub zostanie mu udzielony urlop dla poratowania zdrowia;

- w razie orzeczenia przez lekarza przeprowadzającego badanie okresowe lub kontrolne o niezdolności nauczyciela do wykonywania dotychczasowej pracy;
- w razie uzyskania negatywnej oceny pracy dokonanej w trybie i na zasadach określonych w art. 6a⁵³.

Rozwiązanie stosunku pracy z nauczycielem mianowanym następuje:

- z końcem roku szkolnego, po uprzednim złożeniu przez nauczyciela trzymiesięcznego wypowiedzenia;
- z końcem miesiąca, w którym dyrektor szkoły otrzymał ostateczne orzeczenie lekarskie o niezdolności nauczyciela do wykonywania dotychczasowej pracy;
- z końcem roku szkolnego, w którym nauczyciel ukończył 65 lat życia, po uprzednim trzymiesięcznym wypowiedzeniu;
- z końcem tego miesiąca, w którym upływa trzymiesięczne wypowiedzenie, licząc od otrzymania przez nauczyciela negatywnej oceny pracy⁵⁴.

Z mocy prawa stosunek pracy wygasa w przypadku: prawomocnego ukarania w postępowaniu dyscyplinarnym karą dyscyplinarną zwolnienia z pracy oraz karą dyscyplinarną zwolnienia z pracy z zakazem przyjmowania ukaranego do pracy w zawodzie nauczyciela w okresie 3 lat od ukarania lub karą wydalenia z zawodu nauczyciela; prawomocnego skazania na karę pozbawienia praw publicznych albo prawa wykonywania zawodu lub utraty pełnej zdolności do czynności prawnych; prawomocnego skazania za umyślne przestępstwo lub umyślne

⁵³ Art. 23 ust. 1 pkt 1-5 KN.

⁵⁴ Art. 23 ust. 1-2 KN.

przestępstwo skarbowe; upływu trzymiesięcznego okresu odbywania kary pozbawienia wolności; stwierdzenia, że nawiązanie stosunku pracy nastąpiło na podstawie fałszywych lub nieważnych dokumentów albo zostało dokonane z naruszeniem warunków określonych w art. 10 ust. 5 pkt 1-5, z zastrzeżeniem art. 10 ust. 9 Karty Nauczyciela⁵⁵.

Członkostwo w radzie pedagogicznej.

Zgodnie z art. 7 ust. 1 Rozporządzenia MEN „nauczyciel religii wchodzi w skład rady pedagogicznej, kolegialnego organu szkoły realizującego statusowe zadania dotyczące kształcenia, wychowania i opieki”.

Do kompetencji rady należy: zatwierdzanie planów pracy szkoły; podejmowanie uchwał w sprawie wyników klasyfikacji i promocji uczniów; podejmowanie uchwał w sprawie innowacji i eksperymentów pedagogicznych w szkole; ustalenie organizacji doskonalenia zawodowego nauczycieli i podejmowanie uchwał w sprawie skreślenia z listy uczniów. Rada pedagogiczna opiniuje w szczególności: organizację pracy szkoły, w tym tygodniowy rozkład zajęć lekcyjnych i pozalekcyjnych, projekt planu finansowego szkoły lub placówki, wnioski dyrektora o przyznanie nauczycielom odznaczeń, nagród i innych wyróżnień, propozycje dyrektora szkoły w sprawach przydziału nauczycielom stałych prac i zajęć w ramach wynagrodzenia zasadniczego oraz dodatkowo płatnych zajęć dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych. Rada pedagogiczna przygotowuje projekt statutu szkoły albo jego zmian i przedstawia do uchwalenia radzie szkoły. Może także wystąpić z wnioskiem o odwołanie nauczyciela ze stanowiska dyrektora szkoły lub z innego stanowiska kierowniczego w szkole, a w przypadku zaistnienia takiej sytuacji organ uprawniony do odwołania jest obowiązany przeprowadzić postępowanie wyjaśniające i powiadomić o jego wyniku radę pedagogiczną w ciągu 14 dni od otrzymania wniosku. Uchwały rady pedagogicznej są podejmowane zwykłą większością głosów w obecności co najmniej połowy

⁵⁵ Art. 26 ust. 1 KN.

jej członków. Rada pedagogiczna ustala regulamin swojej działalności, a zebrania jej są protokołowane⁵⁶.

Równocześnie w tym miejscu trzeba zaznaczyć, że a zgodnie z § 7 zd. 2 Rozporządzenia MEN nauczyciel religii nie może pełnić funkcji wychowawcy. Zatem postanowienia tego paragrafu różnicują w sposób istotny sytuację nauczyciela religii w stosunku do pozostałych członków kolegium nauczycielskiego. A. Mezglewski stoi na stanowisku, że o ile zróżnicowanie to mogło być uzasadnione w pierwszych latach obowiązywania Rozporządzenia MEN obawą o słabe przygotowanie nauczycieli religii, to teraz, zwłaszcza w kontekście postanowień art. 32 Konstytucji, który stanowi, że wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne, nie znajduje uzasadnienia (Mezglewski 2009, 225).

Jednak zdaniem autorki niniejszego artykułu zastrzeżenie to wydaje się być uzasadnione, biorąc pod uwagę fakt, że szkoła publiczna powinna zachować neutralność światopoglądową i chronić swoich uczniów przed wszelkimi przejawami dyskryminacji. Nauczyciel religii jako wychowawca, niekoniecznie celowo, mógłby bowiem promować określony model postaw osadzony w określonych zasadach wyznaniowych, niepodzielany przez wszystkich uczniów.

Model nauczania religii w szkole – próba oceny

Nauka religii odbywa się w szkole od niemal 30 lat. Wydaje się, że jest to okres, po którym można pokusić się o próbę oceny funkcjonowania obecnie obowiązującego modelu. Ze względu na cel i charakter niniejszych rozważań autorka skoncentruje się jedynie na niektórych aspektach modelu, pozostawiając poza tokiem rozważań coraz częściej pojawiające się pytanie, czy powrót religii do szkół się sprawdził i czy nie bardziej efektywne było jednak nauczanie religii w salach katechetycznych przy kościołach.

⁵⁶ Por. art. 41-43 Ustawy o systemie oświaty.

Z racji przyjętych już we wstępie niniejszego artykułu założeń, ocenie poddany zostanie jedynie model nauczania religii katolickiej. Model ten z racji dominującej pozycji Kościoła Katolickiego w Polsce jest najpowszechniejszy.

Wliczanie oceny z religii do średniej ocen

Jak już wspomniano wcześniej na mocy rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 13 lipca 2007 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych ocena z przedmiotów dodatkowych, religii i etyki będzie wliczana do średniej ocen. Zdaniem niektórych przedstawicieli doktryny takie rozwiązanie stanowiło przejaw traktowania religii jako pełnoprawnego przedmiotu szkolnego a ponadto przemawiały za nim racje pedagogiczne. Zgodnie ze stanowiskiem wyrażonym przez W. Janigę oraz A. Mezglewskiego pomijanie oceny z tych przedmiotów miałyby charakter antymotywacyjny i antywychowawczy, bowiem nie uwzględnianie oceny z przedmiotów nadobowiązkowych zamazuje rzetelność informacji o podjętym wysiłku i osiągniętych wynikach pracy w szkole (szerzej: Janiga, Mezglewski 2001, 131-159).

Biorąc pod uwagę fakt, że zajęcia z religii są zwykle mniej wymagające niż innych przedmiotów a tym samym szanse uzyskania lepszej noty wyższe, warto pokusić się o ocenę motywacji uczniów w odniesieniu do zajęć z religii, a konkretnie, czy chodzi faktycznie o zdobywanie wiedzy, czy chęć uzyskania wysokiej oceny motywowana jest innymi względami.

Na podstawie danych przedstawionych w prezentacji przygotowanej przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego (ISKK) pt. „Nauczanie religii w szkołach publicznych” w świetle badań empirycznych przedstawionej na konferencji prasowej „Nauczanie religii w szkole – 25 lat doświadczeń w Warszawie” w dniu 28 sierpnia 2015 r. wiadomo, że na zajęcia religii zapisanych jest: 83,9 proc. dzieci w przedszkolach, 91,5 proc. w szkołach podstawowych, gimnazjach – 90,8 proc., w liceach

ogólnokształcących – 84,8 proc., w technikach i liceach zawodowych – 84,6 proc. i szkołach zawodowych – 89,5 proc. (Nowotny 2015). Pomijając fakt, że dane te mają charakter deklaratoryjny, bo odnoszą się do osób zapisanych, a nie faktycznie uczestniczących w zajęciach, to odsetek ten jest wysoki. Zastanawiająco wysoki, jeśli zestawimy go z innymi danymi, również zebranymi przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego, a wynikającymi z badania tzw. *dominantes* i *communicantes* zebranych w „Annuario Statisticum Ecclesiae in Polonia AD 2015” („Annuario Statisticum Ecclesiae in Polonia AD 2015” 2015). Na podstawie wyników badania wskaźnik *dominantes* w 2014 r. wyniósł 39,1%, zaś *communicantes* 16,3%. Niemal 40 procentowy udział we Mszy św. nie oznacza jednak, że bierze w niej udział 40 proc. ochrzczonych w Kościele Katolickim. Badania statystyczne prowadzone są bowiem na osobach zobowiązanych do praktyk religijnych, z której wyłączone są dzieci do 7 roku życia oraz osoby starsze, mające problemy z poruszaniem. ISKK *a priori* przyjmuje, że jest to 18 proc. wiernych. Zatem faktyczny wskaźnik osób uczęszczających na Msze św. będzie jeszcze niższy.

Jeśli przyjąć, że w niedzielnych Mszach św. bierze udział około 40 proc. osób powyżej 7 roku życia i zestawić te dane z ponad 85 procentowym deklaratoryjnym udziałem w lekcjach religii, to trudno nie zauważyć różnicy, szczególnie, jeśli do porównania tego dodamy zaledwie 16,3 proc. wskaźnik osób przystępujących do Komunii św., który świadczy o zaangażowaniu religijnym. Patrząc na te dane, nawet jeśli uwzględnimy fakt, że lekcje religii są organizowane w szkole a więc w toku zajęć, a do kościoła trzeba się wybrać, trudno uzasadnić uczestnictwo w zajęciach z religii motywacjami związanymi ze zdobywaniem wiedzy, czy też innymi o charakterze religijnym.

W kontekście powyższego można zatem postawić tezę, że jednym z istotnych powodów, dla którego pewna – istotna? – grupa uczniów jest zapisywana lub zapisuje się na religię, jest chęć podwyższenia sobie średniej ocen, a Kościół, który nie może być nieświadomy tej

prawidłowości, nie wykorzystuje jej, aby zapewnić wyższą frekwencję na zajęciach z religii.

Stąd też biorąc pod uwagę powyższe, można pokusić się o sformułowanie postulatu *de lege ferenda* polegającego na wyłączeniu oceny z religii ze średniej ocen. Postulat ten jest tym bardziej godny rozważenia, że większość ankietowanych przez CBOS uważała, że nauka religii nie powinna być „na stopień” (55%), a jeśli już ocena jest wystawiana, to nie powinna być uwzględniana przy liczeniu średniej na koniec roku szkolnego (62%) („Boskie i cesarskie. O stosunkach między państwem i Kościołem(ami)” 2015)⁵⁷.

Cofnięcie misji kanonicznej – bezwzględny nakaz rozwiązania umowy o pracę?

Jak wspomniano wyżej, zgodnie z art. 12 ust. 3 Konkordatu, *conditio sine qua non* zatrudnienia nauczyciela religii w konkretnej placówce oświatowej jest uzyskanie przez niego misji kanonicznej, wydawanej przez biskupa diecezjalnego.

Równocześnie fakt utraty misji kanonicznej, czy to z powodu jej cofnięcia, czy też nieprzedłużenia stanowi wystarczającą przyczynę do rozwiązania umowy o pracę z nauczycielem religii. I to nawet, jeśli nauczyciel religii jest nauczycielem mianowanym, który to cieszy się szczególną ochroną trwałości stosunku pracy.

Zgodnie z opinią wyrażoną przez ks. prof. Piotra Tomasika, konsultora Komisji Wychowania Katolickiego:

...cofnięcie misji kanonicznej możliwe jest zasadniczo w trzech przypadkach: gdy stosunek pracy nauczyciela religii musi zostać rozwiązany, gdy nauczyciel religii popełnił czyn, który dyskwalifikuje go jako nauczyciela oraz gdy nauczyciel religii nie popełnił czynu nagannego z punktu widzenia dyscypliny szkolnej, ale naucza lub postępuje w sposób

⁵⁷ Faktem jest, że przywoływane dane pochodzą z 2008 r. (autorka nie dotarła do nowszych wyników badań), co stanowi pewną słabość, nie mniej jednak biorąc pod uwagę obowiązujące trendy w odniesieniu do obecności religii w przestrzeni publicznej można je uznać za aktualne.

nie do zaakceptowania dla roli, jaką w katechetycznej misji Kościoła ma nauczyciel religii. Chodzi tu o drastyczne naruszenie dyscypliny kościelnej, czyny niezgodne z moralnością i obyczajami katolickimi lub niezgodność doktrynalną z nauczaniem Kościoła. W pierwszym przypadku cofnięcie misji kanonicznej oznacza, że nauczyciel utracił, na przykład, uprawnienia - jak to zdarzy się w odniesieniu do niektórych osób 31 sierpnia 2006 roku. W drugim wypadku jest jednocześnie z karą wymierzoną przez sąd bądź komisję dyscyplinarną. W pierwszym i drugim przypadku cofnięcie misji kanonicznej jest konsekwencją koniecznego rozwiązania stosunku pracy. W trzecim przypadku cofnięcia misji dokonuje biskup diecezjalny, przy czym nauczyciel taki traci prawo nauczania religii, ale do końca roku szkolnego zachowuje prawo do wynagrodzenia. Zastępstwo za niego jest opłacane do końca roku szkolnego przez Kościół (Tomasik 2014).

Powiązanie utraty misji kanonicznej z rozwiązaniem umowy o pracę, choć niewątpliwie niekorzystne dla nauczycieli religii, w kontekście powyższej opinii wydaje się uzasadnione. Zwłaszcza, jeśli weźmiemy pod uwagę specyficzny charakter przedmiotu, jakim jest religia.

Nie mniej jednak biorąc pod uwagę praktykę orzeczniczą sądów pracy z kilku ostatnich lat należy zwrócić uwagę na dwa interesujące przypadki, które dowodzą, że nie zawsze utrata misji kanonicznej uzasadnia rozwiązanie umowy o pracę.

Pierwszy przypadek dotyczy Piotra Janowicza, nauczyciela religii zatrudnionego w jednej ze szkół średnich w Poznaniu. Od kilku lat uczył jednak również historii, a w ostatnim roku zatrudnienia niemal wyłącznie historii. Równocześnie, jako działacz związku zawodowego i pełnomocnik związkowy ds. mobbingu, objęty był szczególną ochroną związkową, która to ochrona polega na niemożności rozwiązania stosunku pracy z działaczem bez zgody związku zawodowego.

Zatrudniający p. Janowicza dyrektor szkoły wystąpił do biskupa diecezjalnego o cofnięcie nauczycielowi misji kanonicznej, co też nastąpiło. W związku z cofnięciem misji kanonicznej dyrektor szkoły rozwiązał stosunek pracy z p. Janowiczem, nie uzyskując zgody organizacji związkowej. Obowiązek konsultacji z organizacją związkową w odniesieniu

do nauczycieli religii jest bowiem wyłączony zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego wyrażonym w orzeczeniu z dnia 23 stycznia 2004 r.⁵⁸

Sąd uznał, że p. Janowicz został zwolniony bezprawnie, a fakt cofnięcia skierowania do nauczania religii został wykorzystany przez szkołę instrumentalnie, ponieważ w innym trybie zwolnienie tego nauczyciela nie byłoby możliwe. Zdaniem sądu takie zachowanie pracodawcy było sprzeczne z zasadami współżycia społecznego i stanowiło nadużycie prawa („Zwolniony katecheta dostanie odszkodowanie” 2016).

Teza wyrażona w wyroku jest o tyle istotna, że zwraca uwagę na na fakt, że cofnięcia misji kanonicznej nie można traktować jako pretekstu do zwolnienia pracownika. Ponadto, sąd nie jest zwolniony do badania innych okoliczności rozwiązania umowy o pracę, choć zastosowano uproszczony i pozornie uzasadniony tryb rozwiązania umowy o pracę.

Drugi przypadek dotyczy głośnej medialnie sprawy katechetki w ciąży zwolnionej z pracy w związku z cofnięciem misji kanonicznej. Misja została cofnięta jednak nie na skutek inicjatywy dyrektora, czy też biskupa diecezjalnego, ale z powodu niedopełnienia obowiązku jej przedłużenia, który spoczywa na nauczycielu religii. Cofnięcie misji kanonicznej skutkowało wypowiedzeniem umowy w trybie uproszczonym. Jednak w chwili dokonania wypowiedzenia katecheta była w ciąży. W pozwie nie kwestionowano cofnięcia misji kanonicznej jako przyczyny rozwiązania umowy, ale podniesiono, że takie działanie stanowiło naruszenie przepisów 177 KP w związku z art. 91c ust. 1 Karty Nauczyciela, który przewiduje szczególną ochronę stosunku pracy kobiet w ciąży i przebywających na urlopie macierzyńskim. Zaznaczyć należy, że szczególna ochrona stosunku pracy kobiet w ciąży nie ma charakteru bezwzględniego i jest wyłączona w przypadku zaistnienia okoliczności uzasadniających rozwiązanie umowy bez wypowiedzenia z winy pracownika.⁵⁹

⁵⁸ Orzeczenie SN z 23 stycznia 2004 r., I PK 208/03.

⁵⁹ Art. 52 ust. 1 KP, Dz.U. z 2018 poz.917.

Sąd Okręgowy w Krakowie wywiódł, że:

powódka będąc w ciąży podlegała szczególnej ochronie przed rozwiązaniem stosunku pracy na mocy art. 177 § 1 k.p. w zw. z art. 91c ust. 1 KN, to jednak zaistniały przesłanki do rozwiązania z nią umowy o pracę z jej winy wymienione w art. 52 § 1 pkt 3 k.p. [zawiniona przez pracownika utrata uprawnień koniecznych do wykonywania pracy na zajmowanym stanowisku – dop. autorki]. Wobec tego rozwiązanie z powódką umowy o pracę, które nastąpiło bez wypowiedzenia, było zgodne z przepisami prawa⁶⁰.

Jednocześnie Sąd zwrócił uwagę, że:

zgodnie z art. 10 w związku z art. 2 dyrektywy 92/85/EWG z dnia 19 października 1992 r. w sprawie wprowadzenia środków służących wspieraniu poprawy w miejscu pracy bezpieczeństwa i zdrowia pracownic w ciąży, pracownic, które niedawno rodziły i pracownic karmiących piersią zakaz rozwiązania stosunku pracy dotyczy pracownic w okresie od początku ciąży do końca urlopu macierzyńskiego, a odstępstwa od niego są dopuszczalne jedynie, gdy zachodzą szczególne przyczyny niezwiązane z ich stanem, dopuszczone w przepisach krajowych i/lub praktyce oraz w stosownych przypadkach, odpowiednie władze wyraziły na to zgodę. Regulacja ta nie uzależnia ochrony pracownicy w ciąży od charakteru stosunku pracy, w szczególności nie wskazuje, że ochrona ta dotyczyć ma wyłącznie stosunków zawieranych w drodze umowy. Gdyby przedmiotowa ochrona miała być ograniczona lub wyłączona, to w świetle art. 10 dyrektywy konieczne byłoby wprowadzenie w tym przedmiocie odpowiednich, wyraźnych przepisów do Kodeksu pracy lub do Karty Nauczyciela, czego ustawodawca nie uczynił⁶¹.

Wyrok powyższy ma charakter precedensowy, bowiem zwraca uwagę na istnienie luki prawnej odnoszącej się do sytuacji nauczycielek religii będących w ciąży, i wynikającej z tego faktu szczególnej ochronie stosunku pracy.

Dwa powyższe przypadki pokazują, że nie zawsze sam fakt cofnięcia misji kanonicznej stanowi wystarczającą lub rzeczywistą przyczynę

⁶⁰ Wyrok SO w Krakowie z dnia 20 października 2015 r., sygn. akt VII Pa 326/15.

⁶¹ Tamże.

uzasadniającą rozwiązanie umowy o pracę. Ponadto, podejmując próbę formułowania wniosków *de lege ferenda*, należy zwrócić uwagę na potrzebę uzupełnienia obowiązujących przepisów o regulacje donoszące się do ochrony stosunku pracy nauczycielek religii, jako że nakaz ochrony kobiet w ciąży nie jest uzależniony od charakteru stosunku pracy.

Etyka gorsza siostra religii?

Zajęcia z etyki zostały wprowadzone do szkół w tym samym czasie, kiedy nauka religii i na mocy tego samego aktu prawnego, a mianowicie Instrukcji Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 sierpnia 1990 r. Punkt 2 Instrukcji stanowi:

Uczniowie, których rodzice nie życzą sobie ich religijnego wychowania nie mają obowiązku uczęszczania na religię w szkole. Dla nich w miarę możliwości szkoła powinna zorganizować lekcje, których celem byłoby poznanie zasad etycznych lub inne zajęcia, a w każdym przypadku zapewnić opiekę i bezpieczeństwo.

Instrukcja Ministra Edukacji Narodowej z 24 sierpnia 1990 r. nieco szerzej ujmuje zakres etyki jako przedmiotu, którego celem „byłoby poznanie uniwersalnych zasad etycznych, a także norm współżycia osób i grup ludzi o równych wyznaniach i światopoglądach oraz różnych narodowości”.

Rozporządzenie MEN z 1992 r., które zastąpiło powyższe Instrukcje, wprowadziło nauczanie religii jako przedmiotu alternatywnego wobec religii (Krukowski 2000, 272). Co ciekawe, ustawa o systemie oświaty, która w art. 12 mówi o nauczaniu religii w szkołach publicznych, ani słowem nie wspomina o zajęciach z etyki.

Praktyka kilku kolejnych lat pokazała, że etyka była organizowana jedynie w nielicznych placówkach edukacyjnych, czego potwierdzenie stanowił wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Grzelak przeciwko Polsce z 15 czerwca 2010 r. („Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Grzelak przeciwko Polsce z 15 czerwca 2010 r.” 2010). Europejski Trybunał Praw Człowieka rozpoznał sprawę w świetle art. 9 Konwencji (wolność sumienia i wyznania) oraz

art. 14 Konwencji (zakaz dyskryminacji w korzystaniu z praw gwarantowanych Konwencją). Stwierdził naruszenie Konwencji w stosunku do trzeciego ze skarżących, Mateusza Grzelak w zakresie w jakim na jego świadectwach szkolnych w miejscu przeznaczonym na ocenę z religii/etyki figurowała kreska.

ETPCZ podkreślił, że wolność sumienia i wyznania, będąca fundamentem funkcjonowania demokratycznych społeczeństw, ma swój aspekt negatywny. W szczególności jednostki nie powinny być zobowiązane przez władze publiczne do ujawniania swojej religii lub wyznania, ani także nie mogą być stawiane w sytuacji, z której można wywieść, kto ma jakie poglądy.

Zdaniem ETPCZ brak oceny z religii/etyki na każdym świadectwie skarżącego należy rozpatrywać w świetle tego właśnie negatywnego aspektu wolności religii i wyznania. Może bowiem wskazywać na brak afiliacji religijnej. Z tego wynika, że art. 14 Konwencji w związku z art. 9 Konwencji może mieć zastosowanie w tej sprawie.

Kreska w miejscu religia/etyka może mieć charakter stygmatyzujący i powodujący konsekwencje w przyszłości, np. w dostępie do szkoły, czy pracy (por. Hucal 2012, 133-135).

W okresie następującym bezpośrednio po wydaniu wyroku sytuacja nie uległa zasadniczo poprawie, istotna zmiana podejścia nastąpiła dopiero w roku 2014 r.

Mimo trudności, dyrektorzy szkół organizowali, bądź wskazywali placówki międzyszkolne, w których można uczęszczać na lekcje etyki. Zmiany legislacyjne oraz kampanie informacyjne przyczyniły się do lepszej znajomości obowiązujących przepisów przez funkcjonariuszy publicznych na szczeblu lokalnym. Osoby bądź organizacje ubiegające się o lekcje etyki z racji swojej „tożsamości mniejszościowej” odznaczają się wyjątkowo dobrą znajomością prawa („Raport Rzecznika Praw Obywatelskich, Dostępność lekcji religii wyznań mniejszościowych i lekcji etyki w ramach systemu edukacji szkolnej. Analiza i zalecenia” 2015, 42).

Zgodnie z danymi prezentowanymi w raporcie RPO w roku szkolnym 2014/2015 lekcje etyki były organizowane w 11,3% placówek podczas,

gdy lekcje religii w 97,3% szkół („Raport Rzecznika Praw Obywatelskich, Dostępność lekcji religii wyznań mniejszościowych i lekcji etyki w ramach systemu edukacji szkolnej. Analiza i zalecenia” 2015, 34). Uzasadnieniem dla nieorganizowania lekcji etyki jest brak zainteresowanych, trudności ze znalezieniem kompetentnych nauczycieli, brak środków finansowych. Niekiedy z lekcji etyki rezygnowali sami zainteresowani, gdy były organizowane w systemie międzyszkolnym lub były prowadzone przez katechetów.

Porównując model nauczania etyki i religii należy zwrócić uwagę na następujące istotne różnice:

- lekcje etyki nie są organizowane w przedszkolach;
- etyka jest organizowana w wymiarze 1 godziny tygodniowo;
- nauczyciele etyki są powoływani i odwoływani przez organy państwowe;
- przy naborze na stanowisko nauczyciela nie jest stosowane kryterium światopoglądowe;
- brak zakazu pełnienia funkcji wychowawcy klasy;
- programy nauczania i podręczniki opracowywane i dopuszczane są przez władze państwowe;
- obowiązek zachowania bezstronności światopoglądowej przez nauczyciela etyki zgodnie z art. 25 ust. 2 Konstytucji (por. Zieliński 2014, 119).

Tadeusz Zieliński analizując sytuację prawną etyki w szkołach zwraca uwagę na traktowanie jej jako swoistego surogatu religii i oraz na kwestię, czy etyka jest optymalnym przedmiotem alternatywnym wobec nauczania religii, gdyż sugeruje, że etyka jest przeznaczona dla osób niewierzących a religia dla wierzących (Zieliński 2014, 118). Sugeruje, że dobrowolny alternatywny dla religii przedmiot powinien obejmować wiedzę o światopoglądach, rozumianą :

...jako zobiektywizowane wprowadzenie w znajomość systemów światopoglądowych, zarówno religijnych, jak i niereligijnych, łącznie z ich

komponentem religioznawczym, filozoficznym i etycznym (Zieliński 2014, 118).

Biorąc pod uwagę powyższe, trudno oprzeć się wrażeniu, że zarówno podstawy prawne nauki etyki, jak też sposób organizacji nie cieszy się należyтым zainteresowaniem ani prawodawcy, ani władzy wykonawczej. Brak jest – pomimo wprowadzenia jej do szkół niemal 30 lat temu – podstawy ustawowej dla zajęć, a wymiar godzinowy jest – z powodów zupełnie niezrozumiałych – niższy niż lekcji religii.

Zdaniem autorki tworzenie z etyki alternatywy dla religii jest niecelowe, a wręcz szkodliwe dla obu tych przedmiotów, może prowadzić bowiem do nieuzasadnionego wrażenia, że pozostają one w stosunku do siebie w opozycji. Co więcej, warte rozważenia wydaje się wprowadzenie etyki rozumianej w podobny sposób, jak proponuje Tadeusz Zieliński, jako przedmiotu obowiązkowego, ze względu na jego wychowawczy charakter, zwłaszcza w kształtowaniu postaw tolerancji i niedyskryminacji. Propozycja ta, przynajmniej na razie, wydaje się jednak nierealna, więc w ramach postulatu *lege ferenda*, należałoby dodać w art. 12 ustawy o systemie oświaty przedmiot etyka i zrównać tego wymiar godzinowy z przewidzianym dla lekcji religii na gruncie rozporządzenia MEN.

Religia jako przedmiot maturalny

Temat matury z religii powraca regularnie w pracach Komisji Wspólnej Rządu i Episkopatu od ponad 10 lat. Strona kościelna konsekwentnie zwraca uwagę, że religia jest zwyczajnym przedmiotem nauczania a skoro tak, nie ma przeszkód, żeby można było ją zdawać na maturze, zwłaszcza, że istnieje poważne zainteresowanie taką możliwością. Wydaje się, że potencjalnie zainteresowane zdawaniem matury z religii będą osoby, które planują podjęcie studiów na teologii, która jest wykładana na 12 uczelniach w Polsce oraz w wyższych seminariach duchownych.

Prace nad maturą z religii trwały od 2006 r.; w 2008 r. przeprowadzony został pilotażowy egzamin maturalny w 13 szkołach diecezji szczecińsko-kamieńskiej oraz płockiej. Od strony merytorycznej

egzamin przygotowali przedstawiciele Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, a nad spełnieniem wymogów formalnoprawnych czuwali przedstawiciele CKE. Egzamin składał się z 25 pytań oraz rozprawki i przystąpiło do niego 200 uczniów; większość zdających uzyskała wynik w granicach 60–70 punktów na 100 możliwych, nie zdało ok. 10% (szerzej: Gondek 2008; Łoziński 2013).

Temat powracał na kolejnych posiedzeniach Komisji Wspólnej Rządu i Episkopatu. Symptomatyczna jest wypowiedź bpa Marka Mendyka, przewodniczącego Komisji Wychowania Episkopatu, który mówił:

Strona Kościoła już pięć lat temu spełniła wszystkie formalne warunki, by maturzyści mieli możliwość zdawania religii na egzaminie dojrzałości, wciąż jednak nie ma pozytywnej decyzji ze strony ministerstwa [...]; do połowy kwietnia MEN miało przygotować dane, co jeszcze musi zrobić Kościół, a co ministerstwo, aby matura stała się przedmiotem maturalnym – mówił, dodając, że wciąż stronie kościelnej nie udało się umówić z przedstawicielami MEN na spotkanie w tej sprawie („Szumilas: Nie będzie religii na maturze” 2013).

W odpowiedzi ówczesna minister edukacji narodowej Krystyna Szumilas stwierdziła, że religia nie jest takim samym przedmiotem, jak język polski, matematyka, czy historia, ponieważ nie wchodzi do podstawy programowej, a poza tym program nauczania jest przygotowywany przez Kościoły i związki wyznaniowe („Krystyna Szumilas: państwo nie może przygotowywać egzaminów z religii” 2013). Trudno zatem wyobrazić sobie, żeby państwo przygotowało podstawę programową, która jest wymagana dla przedmiotów maturalnych, zwłaszcza, że nie ma po temu formalnej podstawy.

Zagadnienie matury z religii, co nie powinno dziwić, powróciło wiosną 2016 r. w rozmowie w radiu TOK FM minister Anna Zalewska zapytana o maturę z religii powiedziała:

...matura z religii? Oczywiście, że tak. Mnóstwo osób zdaje na uczelnie teologiczne. Każdy ma prawo wybrać jako nieobowiązkowy przedmiot na maturze, żeby startując na uczelnię pochwalić się nim – i dodała

– religia jest przedmiotem dyskryminowanym („Zalewska w Tok FM: Matura z religii? Oczywiście, że tak. To taki sam przedmiot jak inne” 2016).

Równocześnie jednak zapewniła, że żadne decyzje w tym względzie nie zapadły, a matura z religii jest zagadnieniem dyskutowanym. Wydaje się jednak, że episkopat otrzymał czytelny sygnał, że religia jako przedmiot maturalny będzie, czego potwierdzeniem jest wypowiedź bp. Mendyka, który z rozmowie z Radiem Szczecin stwierdził:

...jeśli na czas zostaną złożone odpowiednie dokumenty, to za pięć lat religia może być jednym z przedmiotów do wyboru na maturze. [...] W związku z tym, że wymagany jest cały cykl edukacyjny, który uczeń musi przejść, więc od 2017 r. to będą cztery lata, bo podejrzewamy, że tyle będzie trwało liceum. Więc jak Pan Bóg pozwoli, to w 2021 r. mogłaby już być matura z religii (Kołodziejcki 2016).

Niezależnie od postępu prac zmierzających do wprowadzenia matury z religii na maturze, trudno pozbyć się w tym względzie wątpliwości. Po pierwsze: programy nauczania i podręczniki przygotowywane są przez stronę kościelną, co jest zgodne z postanowieniami art. 12 ust. 3 Konkordatu. Po wtóre: biorąc pod uwagę fakt, że podstawę zatrudnienia nauczyciela religii stanowi skierowanie do nauczania religii wystawiane przez biskupa diecezjalnego dyrektorzy szkoły mają w tym względzie wpływ ograniczony – o ile jakikolwiek. Ponadto, choć zgodnie z rozporządzeniem MEN to dyrektorzy sprawują nadzór pedagogiczny nad nauczycielami religii w zakresie metodyki i zgodności z programem nauczania, to jednak biorąc pod uwagę specyfikę przedmiotu jest to nadzór pozorny. Poza tym, o ile w przypadku nauczyciela innych niż religia przedmiotów z negatywnie ocenianym nauczycielem może zostać rozwiązana umowa, o tyle w przypadku nauczyciela dyrektor szkoły musi wystąpić do biskupa diecezjalnego o cofnięcie skierowania do nauczania religii, co stanowi przedmiot rokowań (Mezglewski 2009, 190).

Nie należy pomijać w tym kontekście sytuacji innych Kościołów i związków wyznaniowych, które mogłyby być potencjalnie

zainteresowane maturą z religii, a które nie posiadają takiej siły przebiccia, jak Kościół Katolicki. Wydaje się zatem, że prowadzenie rozmów w tym względzie tylko z jednym Kościołem – o, dodajmy, pozycji dominującej w Polsce – nosi znamiona dyskryminacji. W podobnej sytuacji znajdują się również uczniowie uczęszczający na lekcje etyki – choć tu w zasadzie nie ma przeszkód formalnych dla zdawania egzaminu na maturze, o ile etyka znalazłby się w podstawie programowej, bowiem opracowanie podstawy programowej stanowi zadanie ministerstwa.

Niemniej jednak, niezależnie od wyrażonych wyżej wątpliwości, które zresztą są powszechnie podnoszone, wydaje się, że obecność religii na maturze - przy założeniu, że obecna opcja rządząca będzie sprawowała władzę przez kolejne lata - jest przesądzona. W jej wprowadzenie nie jest uzasadnione względami merytorycznymi, a polityką państwa względem Kościoła Katolickiego.

Zakończenie

Niemal 30 lat funkcjonowania nauczania religii w systemie szkolnictwa publicznego wydaje się być wystarczającym okresem, aby dokonać swoistych podsumowań i pokusić się o próbę oceny funkcjonowania modelu obowiązującego w Polsce. Zakres podsumowania i oceny – jak już zaznaczono na wstępie – będzie się ograniczał, co do zasady, do obecności nauczania religii katolickiej w systemie szkolnictwa publicznego.

Pomimo pojawiających się na początku lat 90. ubiegłego wieku wątpliwości, co do konstytucyjności powrotu religii do szkół, należy stwierdzić, że problem ten jest nieaktualny przede wszystkim od momentu uchwalenia Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r., która poprzez zagwarantowanie wolności religijnej jako prawa podstawowego oraz prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie ze swoim poglądami stwarza podstawy konstytucyjne dla nauczania religii w szkołach publicznych. Zatem obecnie podstawy prawne nauki religii stanowią Konstytucja RP, akty prawa międzynarodowego, w tym: Konkordat

między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z 1993 r., ustawa o systemie oświaty z 1991 r. oraz rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych.

Ten ostatni akt prawnych szczegółowo, choć nie wyczerpująco, reguluje zasady organizowania nauki religii w szkołach publicznych. Zgodnie z niniejszym rozporządzeniem religia jest nauczana, co do zasady, w wymiarze 2 godzin lekcyjnych przez nauczycieli posiadających odpowiednie kwalifikacje oraz skierowanie do nauczania religii od biskupa diecezjalnego (tzw. *missio canonica*). Podstawa programowa i podręczniki są przygotowywane przez stronę kościelną – co stanowi odzwierciedlenie gwarancji zawartych w art. 12 ust. 3 Konkordatu. Zatem to strona kościelna ponosi pełną odpowiedzialność merytoryczną za nauczane treści, co biorąc pod uwagę charakter przedmiotu, jest w pełni uzasadnione. Ocena z religii jest umieszczana na świadectwie szkolnym i wliczana do średniej ocen.

Status nauczyciela religii w istotny sposób różni się od statusu nauczycieli innych przedmiotów. Kwalifikacje do nauczania przedmiotu „religia katolicka” są szczegółowo określone w porozumieniu pomiędzy Episkopatem Polski a Rządem RP z 2016 r. i uzależnione od typu placówki. Oprócz kwalifikacji, o których mowa wcześniej, nauczyciel religii musi posiadać skierowanie do nauczania religii w określonej szkole, wydawane przez biskupa diecezjalnego. Stanowi ono podstawę nawiązania stosunku pracy z nauczycielem; jego cofnięcie stanowi wystarczającą przyczynę uzasadniającą rozwiązanie umowy o pracę, nawet z nauczycielem mianowany. Ponadto, nauczyciel religii nie może pełnić funkcji wychowawcy klasy. Mając na uwadze szczególną rolę wychowawcy oraz to, że uczniowie mogą reprezentować różne światopoglądy takie rozwiązanie wydaje się uzasadnione. Ścieżka awansu, rozwoju i ocena nauczyciela odbywają się na zasadach ogólnych, z tym zastrzeżeniem, że lekcje religii mogą być również wizytowane przez upoważnionych wizytatorów strony kościelnej.

Podjmując próbę oceny funkcjonującego modelu nauczania religii, autorka wybrała cztery jego aspekty: ocenę z religii wliczaną do średniej ocen, misję kanoniczną jako uzasadnienie rozwiązania umowy o pracę z nauczycielem religii, alternatywny przedmiot dla religii – etykę oraz obecność religii na egzaminie. W ocenie autorki są one najciekawsze, bądź też wzbudzają największe kontrowersje.

Dokonując oceny wliczania do średniej noty z przedmiotu religia prowadzi do wniosku, że rozwiązanie to w sposób sztuczny podwyższa frekwencję na zajęciach z religii – czego dowodzi, choćby porównanie odsetka uczniów uczestniczących w lekcjach religii z odsetkiem osób uczestniczących w ogóle w praktykach religijnych. Wydaje się, że dla niektórych – większości? – uczniów ocena z religii jest sposobem na podwyższenie średniej. Z całą pewnością można bowiem stwierdzić, że łatwiej jest uzyskać wysoką notę z religii niż innych przedmiotów, np. fizyki czy chemii. Na tej podstawie sformułowano postulat *de lege ferenda* polegający na wyłączeniu oceny z religii ze średniej ocen. Postulat ten jest tym bardziej uzasadniony, że większość ankietowanych przez CBOS uważała, że nauka religii nie powinna być „na stopień”, a jeśli już to ocena nie powinna być wliczana do średniej.

Autorka poddała także analizie związek między cofnięciem misji kanonicznej a rozwiązaniem umowy z nauczycielem religii, nawet jeśli jego stosunek pracy jest szczególnie chroniony, jak to ma miejsce w odniesieniu do nauczycieli mianowanych. Orzecznictwo sądów powszechnych pokazuje, że niekiedy cofnięcie misji kanonicznej może stanowić pretekst a nie rzeczywistą i wystarczającą przyczynę rozwiązania umowy o pracę – jak to miało miejsce w przypadku nauczyciela religii z Poznania. Praktyka orzecznicza dowiodła również, że brak jest przepisów gwarantujących szczególną ochronę nauczycielek religii w ciąży i trakcie urlopu macierzyńskiego, bowiem w obecnym stanie prawnym mamy do czynienia z kolizją przepisów dotyczących ochrony pracy kobiet w ciąży w ogólności i szczegółowych zasad rozwiązywania stosunku pracy z nauczycielami religii. Obecny stan prawny zdaje

się mieć charakter dyskryminujący, bowiem zgodnie ze standardami międzynarodowymi szczególna ochrona stosunku pracy kobiet w ciąży nie może być uzależniona od charakteru pracy, którą wykonuje. Stąd też postulat *de lege ferenda* odnosi się do usunięcia owej dyskryminacji poprzez przyjęcie odpowiednich przepisów służących ochronie stosunku pracy nauczycielek religii w ciąży.

Traktowanie etyki jako alternatywnego przedmiotu do nauki religii od lat wzbudza wątpliwości doktryny. Alternatywa ta sugeruje bowiem, że na religię chodzą uczniowie wierzący a na etykę – niewierzący. Co więcej, zastanawiające jest umiejscowienie etyki w systemie edukacji. W przeciwieństwie do religii, trudno jest wywieźć podstawy konstytucyjne do jej nauczania – chyba, że poprzez analogię. Brak też podstawy ustawowej dla nauczania etyki – art. 12 ustawy o systemie oświaty wspomina wyłącznie o nauczaniu religii. Analizując przepisy rozporządzenia MEN w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych należy pokreślić, że etyka nie jest nauczana w przedszkolach a jej wymiar wynosi jedną godzinę lekcyjną. Te istotne w stosunku do religii różnice są niezrozumiałe i trudno znaleźć dla nich wytłumaczenie. Ponadto, jak pokazuje Raport RPO, zajęcia z etyki organizowane są jedynie w 11,3 proc. placówek (dla porównania z religii w ponad 95 proc.). Liczby te zdają się sugerować, że dyrektorzy szkół nie są zainteresowani organizowaniem lekcji etyki, bądź rodzice nie mają świadomości, że mogą się organizacji zajęć z etyki domagać. Formułując postulat *de lege ferenda* należy oczekiwać wprowadzenia przepisów dotyczących nauczania etyki do ustawy o systemie oświaty, a w rozporządzeniu MEN wprowadzenia lekcji etyki do przedszkoli oraz zrównanie wymiaru godzin z lekcjami religii.

Ostatni z poruszonych aspektów dotyczył możliwości zdawania religii na egzaminie maturalnym. Taka opcja jest analizowana od roku 2006 r., jednak w związku z deklaracjami minister edukacji narodowej, Anny Zalewskiej staje się realna. Promotorem zdawania religii na maturze jest – co nie dziwi – strona kościelna, jednak zagadnienie to wzbudza szereg

kontrowersji. Po pierwsze: programy nauczania i podręczniki przygotowywane są przez stronę kościelną, co jest zgodne z postanowieniami art. 12 ust. 3 Konkordatu. Po wtóre: biorąc pod uwagę fakt, że podstawę zatrudnienia nauczyciela religii stanowi skierowanie do nauczania religii wystawiane przez biskupa diecezjalnego dyrektorzy szkoły mają w tym względzie wpływ ograniczony – o ile w ogóle. Ponadto, choć zgodnie z rozporządzeniem MEN to dyrektorzy sprawują nadzór pedagogiczny nad nauczycielami religii w zakresie metodyki i zgodności z programem nauczania, to jednak biorąc pod uwagę specyfikę przedmiotu jest to nadzór pozorny. Poza tym, o ile w przypadku nauczyciela innych niż religia przedmiotów z negatywnie ocenianym nauczycielem może zostać rozwiązana umowa, o tyle w przypadku nauczyciela dyrektor szkoły musi wystąpić do biskupa diecezjalnego o cofnięcie skierowania do nauczania religii, co stanowi przedmiot rokowań (Mezglewski 2009, 190).

Nie bez znaczenia jest również sytuacja innych Kościołów i związków wyznaniowych, które mogłyby być potencjalnie zainteresowane maturą z religii, a które nie posiadają takiej siły przebicia, jak Kościół Katolicki. Wydaje się zatem, że prowadzenie rozmów w tym względzie tylko z jednym – większościowym – Kościołem nosi znamiona dyskryminacji. W podobnej sytuacji znajdują się również uczniowie uczęszczający na lekcje etyki – choć tu w zasadzie nie ma przeszkód formalnych dla zdawania egzaminu na maturze, o ile etyka znalazłby się w podstawie programowej, bowiem opracowanie podstawy programowej stanowi zadanie ministerstwa.

Ponadto, trudno pozbyć się wrażenia, że powrót tematu obecności religii na maturze ma bezpośredni związek z sytuacją na arenie politycznej. Po raz pierwszy pojawił się on za czasów koalicji PiS, Samoobrona, LPR a teraz wraca za rządów PiS. Wydaje się również, że motywy jego podjęcia nie są merytoryczne a mają bezpośredni związek z relacjami strony rządzącej z Kościołem katolickim.

Powyższe rozważania dowodzą, że system nauczania religii (oraz etyki) wymaga nowelizacji. Niektóre z propozycji zostały przedstawione

w niniejszym artykule, z całą pewnością nie mają one jednak charakteru zupełnego, co, skądinąd, nie było zamiarem autorki. Trudno jednak być w tym względzie optymistą. Zmiany w systemie nauczania religii jako kwestia światopoglądowa i przez to szczególnie wrażliwa są raczej przedmiotem decyzji politycznych niż merytorycznej oceny, a obecna sytuacja na arenie politycznej – jak już wspomniano powyżej – decyzjom merytorycznym w tym względzie szczególnie nie sprzyja.

Bibliografia

Źródła:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483.

„Karta Praw Podstawowych UE.” Dostęp: 2018.12.15. http://oide.sejm.gov.pl/oide/?option=com_content&view=article&id=14428&Itemid=422.

Konkordat z 28 lipca 1993 r., Dz.U.z 1998 r. Nr 51 poz. 318.

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.

Protokół Pierwszy do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Dz.U. z 1995 r. Nr 38, poz. 167.

„Powszechna Deklaracji Praw Człowieka.” Dostęp: 2018.12.15. <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html>.

„Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae*.” Dostęp: 2018.12.15. <http://ptm.rel.pl/files/swii/168-dignitatis-humanae.pdf>.

Ustawa z 26.06.1974 r. Kodeks pracy, Dz.U. z 2018 r. poz. 917.

Ustawa z 26.01.1982 r. Karta Nauczyciela, Dz.U. z 2006 r. Nr 97 poz. 674 ze zm.

Ustawa 17.05.1989 roku o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, Dz.U. z 1989 r. Nr 20 poz. 155.

Ustawa z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty, Dz.U. z 2016 r. poz. 1943.

Rozporządzenie MEN z dnia 14. kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych, Dz.U. z 1992 r. Nr 36 poz. 390.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 25.08.1993 w sprawie zmiany rozporządzenia w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych, Dz.U. z 1993 r. Nr 83, poz. 390.

Rozporządzenie MENiS z dnia 12 lutego 2002 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych, Dz.U. z 2002 r. Nr 15 poz. 142.

Rozporządzenie MEN z dnia 13 lipca 2007 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych, Dz.U. z 2007 r. Nr 130. poz. 906.

„Porozumienie pomiędzy Konferencją Episkopatu Polski oraz Ministrem Edukacji Narodowej z 31.05.2016 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych wymaganych od nauczycieli religii.” 2016. Dostęp: 2018.12.15. <http://www.katecheza.episkopat.pl/index.php/menu/nauczanie-religii-w-szkole/dokumenty-pan-stwowe/21-dokumenty-panstwowe/42-porozumienie-z-dnia-6-wrzesnia-2000-r-w-sprawie-kwalifikacji-wymaganych-od-nauczycieli-religii>.

Orzeczenia:

Orzeczenie TK z dnia 20.04.1993 r., OTK 1993/I poz. 9, niepubl.

„Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Grzelak przeciwko Polsce z 15 czerwca 2010 r.” 2010. Dostęp: 2018.12.15. http://pracownik.kul.pl/files/26914/public/cases_of_ECHR/CASE_OF_GRZE-LAK_v._POLAND.pdf.

Orzeczenie SN z 23 stycznia 2004 r., IPK 208/03.

Wyrok SO w Krakowie z dnia 20 października 2015 r., sygn. akt VII Pa 326/15.

Literatura:

- „Annuario Statisticum Ecclesiae in Polonia AD 2015.” 2015. *Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego*. Dostęp: 2018.12.15. <http://www.iskk.pl/images/stories/Instytut/dokumenty/AnnuarioStatisticum2015.pdf>.
- Banaszak, Bogusław. „Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz.” Wersja elektroniczna System Informacji Prawnej LEGALIS.
- Barański, Andrzej i Joanna Rozwadowska-Skrzeżyńska, Maria Szymańska, Maria. 2016. *Ustawa Karta Nauczyciela. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- „Boskie i cesarskie. O stosunkach między państwem i Kościołem(ami).” 2015. *Komunikat z badań CBOS*. Dostęp: 2018.12.15. http://cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_048_15.PDF.
- Gondek, Barbara. 2008. „Wstępne wyniki pilotażowej matury z religii.” *Radio Szczecin*. Dostęp: 2018.12.15. <http://radioszczecin.pl/1,37156,wstepne=-wyniki-pilotazowej-matury-z-religii&s1=&si-1&sp=1>.
- Hućał, Michał. 2012. *Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Iwański, Zbigniew. 2001. *Katecheza w szkole – szansa czy wyzwanie?*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Janiga, Waldemar i Artur Mezglewski. 2001. „Nauczanie religii w szkołach publicznych.” *Roczniki Nauk Prawnych XI* (1): 131-160.
- Kołodziejski, Piotr. 2016. „Bp Mendyk: Religia na maturze możliwa od 2021 roku.” *Radio Szczecin*. Dostęp: 2018.12.15. <http://radioszczecin.pl/1,337926,bp-mendyk-religia-na-maturze-mozliwa-od-2021-rok>.
- Krukowski, Józef. 1995. *Konkordaty współczesne*. Warszawa: Wydawnictwo Civitas Christiana.
- Krukowski, Józef. 2000. *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.

- Krukowski, Józef. 2013. *Kościelne prawo publiczne. Prawo konkordatowe*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.
- „Krystyna Szumilas: państwo nie może przygotowywać egzaminów z religii.” 2013. *Polskie Radio*. Dostęp: 2018.12.15. <http://www.polskieradio.pl/7/1691/Artykul/860629,Krystyna-Szumilas-panstwo-nie-moze-przygotowywac-egzaminow-z-religii>.
- Łabendowicz Stanisław. 2001. *Aspekty prawne nauczania religii rzymskokatolickiej w polskim systemie oświatowym*. Radom: „Ave”.
- Łoziński, Bogumił. 2013. „Matura – dlaczego nie z religii?” *Wiara.pl*. Dostęp: 2018.12.15. <http://info.wiara.pl/doc/1546496.Matura-dlaczego-nie-z-religii>.
- Mezglewski, Artur. 2009. *Polski model edukacji religijnej w szkołach publicznych. Aspekty prawne*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Nowotny, Sławomir. 2015. „Nauczanie religii w szkołach publicznych w świetle badań empirycznych.” 2015. *Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego*. Dostęp: 2018.12.15. http://www.iskk.pl/images/stories/Instytut/dane/nawotny_prezentacja_28.08.15.pdf.
- Okońska, Elżbieta. 2006. *Nauczyciel religii w szkole*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Pawlik, Wojciech. 1995. „Nauka religii w szkole jako problem polityczny.” Wersja elektroniczna System Informacji Prawnej LEGALIS.
- Pilich, Mateusz. „Ustawa o systemie oświaty. Komentarz.” Wersja elektroniczna LEX Internetowy System Prawny.
- „Raport Rzecznika Praw Obywatelskich, Dostępność lekcji religii wyznań mniejszościowych i lekcji etyki w ramach systemu edukacji szkolnej. Analiza i zalecenia.” 2015. *Zasada Równego Traktowania – Prawo i Praktyka* 17: 1-65.
- „Szumilas: Nie będzie religii na maturze.” 2013. *Newsweek Polska*. Dostęp: 2018.12.15. <http://www.newsweek.pl/polska/szumilas--nie-bedzie-religii-na-maturze,104628,1,1.html>.

- Tomasik, Piotr. 2014. „Misja kanoniczna nauczyciela religii.” *Katecheta*. Dostęp: 2018.12.15. <https://www.katecheta.pl/Aktualnosci/Misja-kanoniczna-nauczyciela-religii>.
- Warchałowski, Krzysztof. 1998. *Nauczanie religii i szkolnictwo katolickie w konkordatach współczesnych*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- „Zalewska w Tok FM: Matura z religii? Oczywiście, że tak. To taki sam przedmiot jak inne.” 2016. *Tok FM*. Dostęp: 2018.12.15. <http://www.tokfm.pl/Tokfm/1,103454,19774324,zalewska-w-tok-fm-matura-z-religii-oczywiscie-ze-tak-to.html>.
- Zieliński, Tadeusz. 2014. „Nauka etyki w szkołach publicznych w ujęciu prawnym.” W *Religia i etyka w edukacji publicznej*, 23-47. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- „Zwolniony katecheta dostanie odszkodowanie.” 2016. *Helsińska Fundacja Praw Człowieka*. Dostęp: 2018.12.15. <http://www.hfhr.pl/zwolniony-katecheta-dostanie-odszkodowanie/>.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXI

Zeszyt 1

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2019

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Sławik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ChAT – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

bp prof. dr hab. Wiktor Wysoczański, ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

prof. dr hab. Atanolij Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Skład komputerowy – Jerzy Sojka

W związku z wprowadzaniem równoległej publikacji czasopisma w wersji papierowej i elektronicznej Redakcja „Rocznika Teologicznego” informuje, iż wersją pierwotną jest wersja papierowa.

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANSH [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]

PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

Wydano nakładem

Wydawnictwa Naukowego ChAT

ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55

Nakład: 100 egz., objętość ark. wyd.: 8,7

Druk: druk-24h.com.pl

ul. Zwycięstwa 10,

15-703 Białystok

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

ANDRZEJ CHARYŁO, <i>Znaczenie formuły diofizycznej „ek dyo fyseōn” oraz schematu Logos-sarks w koncepcji chrystologicznej św. Cyryla Aleksandryjskiego</i>	7
РОСТИСЛАВ ЯРЕМА, <i>Городской сиротский приют им. Бахрушиных в Сокольниках. Новаторский проект конца XIX–начала XX века</i> ...	43
LESZEK JAŃCZUK, <i>Typy pobożności w Kościele Zielonoświątkowym w RP i ich geneza</i>	63
GRZEGORZ MICHAŁAK, <i>Nabożeństwo ewangelicko-reformowane w parafii warszawskiej w okresie XIX wieku</i>	81
ANGELIKA MARIA MAŁEK, <i>Liturgia jako przestrzeń dialogu ekumenicznego na przykładzie liturgii Monastycznych Wspólnot Jerozolimskich</i>	99
СВЕТЛАНА ШУМИЛО, <i>Парадокс как художественное средство в стиле «плетение словес» (на примере Жития Сергия Радонежского)</i> ...	123
AGNIESZKA FILAK, <i>Wybrane kwestie organizacji nauczania religii w szkołach publicznych</i>	149
Wykaz autorów	195

Contents

ARTICLES

ANDRZEJ CHARYŁO, <i>The Meaning of the Diophysic Formula "ek dyo fyseōn" and the Scheme Logos-sarx in the Christological Concept of St. Cyril of Alexandria</i>	7
ROSTISLAV ÂREMA, <i>Bakhrushin City Orphanage in Sokolniki – a Pioneer Project of the late 19th – early 20th Centuries</i>	43
LESZEK JAŃCZUK, <i>Types of Piety in the Pentecostal Church of Poland</i>	63
GRZEGORZ MICHALAK, <i>The Evangelical Reformed Parish Church Service in Warsaw in the 19th century</i>	81
ANGELIKA MARIA MAŁEK, <i>Liturgy as a Space of Ecumenical Dialogue: the Case the Monastic Fraternities' of Jerusalem Liturgy</i>	99
SVETLANA SHUMILO, <i>Paradox as an Artistic Means in the Style of „Weaving Words” (based on the Life of Sergius of Radonezh)</i>	123
AGNIESZKA FILAK, <i>Selected Legal Issues concerning the Organization of State School Religious Education</i>	149
List of authors	195

Wykaz autorów

Andrzej Charyło, andrzej_charylo@wp.pl, ul. Mieczysława Karłowicza 32, 15-190 Białystok

Rostislav Ārema, prot.rostislav@gmail.com, 129626 Москва, 1-й Рижский переулок, д.2, стр.7, храм Живоначальной Троицы

Leszek Jańczuk, lesjanc11@gmail.com, Wyższa Szkoła Teologiczno-Społeczna, ul. Wyborna 20, 03-681 Warszawa

Grzegorz Michalak, gmichalak@1943.pl, Muzeum Getta Warszawskiego, ul. Zielna 39, 6 piętro, 00-108 Warszawa

Angelika Maria Małek, angelika.malek@upjp2.edu.pl, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, ul. Franciszkańska 1, pok. 044, 31-004 Kraków

Svetlana Shumilo, shumilosm@gmail.com, Кафедра української мови і літератури, філологічний університет, вул. Гетьмана Полуботка 53, 14021, г. Чернігов, Україна

Agnieszka Filak, agnieszka.filak@luteranie.pl, Biuro Konsystorza Kościoła Ewangelicko-Reformowanego, Al. Solidarności 76a, 00-145 Warszawa